

Daugiaskiemenių būdvardžių daryba pietinėse pietų aukštaičių šnektose¹

ASTA LESKAUSKAITĖ

Lietuvių kalbos institutas, P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

El. paštas: astal@ktl.mii.lt

Straipsnyje darybos požiūriu aptariami pietinėse pietų aukštaičių šnektose vartojami daugiaskiemeniai būdvardžiai, daugiausia padaryti iš vardažodžių su priesagomis. Iš kitų tarmių pietų aukštaičiai išsiskiria būdvardinių deminutyvų gausa. Gerokai mažiau veiksmožodinių būdvardžių, žyminčių veiksmo ir rezultato ypatybes, priešdėlinių vedinių ir dūrinių. Beveik du trečdaliai įvairiuose šaltiniuose rastų vedinių yra priesaginės darybos; ypač darios priesagos *-inis*, *-ė*, *-ingas*, *-a*, *-(i)uotas*, *-a* ir *-iškas*, *-a*. Nemažai daugiaskiemenių būdvardžių būdingi ir kitoms pietų aukštaičių šnektoms. Kita vertus, vediniai su kai kuriomis retomis priesagomis ar priešdėliais vartojami tik rytinėje pietų aukštaičių ploto dalyje.

Raktažodžiai: pietinės pietų aukštaičių šnektos, būdvardis, darybos kategorija, vardažodinis vedinys, veiksmožodinis vedinys, priesaga, galūnė, priešdėlis, dūrinys

Lietuvių bendrinės kalbos būdvardžių daryba aprašyta gana plačiai ir išsamiai², tačiau tarmės šiuo aspektu tiriamos gana retai³. Tuo tarpu apie pietų aukštaičių šnektose vartojamus būdvardžius publikacijų nėra daug⁴.

Šiame straipsnyje aptariama aktuali problema – pietinėse pietų aukštaičių šnektose (Daržėlių, Dubičių, Kabėlių, Kaniavės, Marcinkonių, Puvėčių, Rūdnios, Šklėrių) vartojamų daugiaskiemenių būdvardžių daryba. Dauguma jų padaryti su priesagomis bei darybos galūnėmis ir priklauso trims senoms darybos kategorijoms – veiksmo ir rezultato, atributi-

¹ Straipsnis parengtas pagal Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo projektą „Regioninių tarmių ir folkloro tyrimai: Džukija“. Už vertingas pastabas ir pagalbą autorė nuoširdžiai dėkoja hab. dr. Sauliui Ambraziui.

² A. Valeckienė, Būdvardžių daryba, *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius, 1994, p. 191–238.

³ J. Otrębski, *Wschodniolitewskie narzeczce twereckie*, Kraków, 1934, t. 1; P. Skardžius, *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius, 1943; A. Valeckienė, Dabartinės lietuvių kalbos įvardžiuotinių būdvardžių vartojimas, *Literatūra ir kalba*, 1957, t. 2, p. 161–328; E. Grinaveckienė, Mažybinės-maloninės priesagos Mītuvos upyno tarmėje, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, 1961, A serija, 2(11), p. 233–242; J. Kardelytė, Linkmenų tarmės būdvardis ir įvardis, *Kalbotyra*, 1961, t. 3, p. 7–25; J. Otrębski, *Gramatyka języka litewskiego*, Warszawa, 1965, t. 2; A. Jonaitytė, Palatvės vakarų aukštaičių šnektų būdvardis, skaitvardis, įvardis, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1969, t. 11, p. 183–209; J. Senkus, Kapsų-zanavykų tarmių priesaginės vardažodžių darybos bruožai, *Lietuvių kalbotyros klausimai (Leksikos tyrinėjimai)*, 1972, t. 13, p. 143–187; A. Vidugiris, Zietelos tarmės būdvardis, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1974, t. 15, p. 277–288; A. Vidugiris, Ypatybės stiprinimo vediniai su priesaga *-itkas*, *-ickas* pietrytinėse lietuvių kalbos šnektose, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1997, t. 38, p. 207–213; A. Vidugiris, *Zietelos lietuvių šnektos*, Vilnius, 2004, p. 193–200; J. Macienė, Būdvardžių deminutyvų funkcionavimas tekste, *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 2004, t. 2, p. 45–51 ir kt.

⁴ M. Baužytė-Motiejūnienė, Pelesos šnektos būdvardžių daryba, *Kalbotyra*, 1989, t. 40(1), p. 52–57; V. Grinaveckis, *Lietuvių tarmės. Fonetika. Morfologija*, Vilnius, 1991, p. 234–236.

nių ypatybių būdvardžiams ir deminutyvams⁵. Kitos, mažesnės, grupės – priešdėliniai vediniai ir dūriniai.

Medžiaga rinkta iš Lietuvių kalbos instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus Tarmių archyve saugomų 1952–1967 metais užrašytų pietinių pietų aukštaičių šnektų raiškinių tekstų ir 1961–2005 metų garso įrašų⁶, „Lietuvių kalbos žodyno“ elektroninio varianto⁷, kelių knygų ir straipsnių, garso įrašų rinkinių⁸. Šiuose šaltiniuose rasta per 1660 daugiaskiemenių būdvardžių formų.

PRIESAGŲ IR GALŪNIŲ VEDINIAI

Pietinėse pietų aukštaičių šnektose vyrauja priešaginis darybos būdas. Šaltiniuose užfiksuoti 353 priešagų vediniai sudaro daugiau kaip pusę visų daugiaskiemenių būdvardžių. Galūnių vedinių užrašyta tik 14.

Pagal darybos pamatą priešagų ir galūnių vediniai skirtni į dvi grupes: vardažodinius ir veiksmožodinius. Pirmoji grupė akivaizdžiai gausesnė už antrąją, be to, jai priklausantys vediniai įvairesni ir pagal darybos formantą.

Vardažodiniai vediniai. Užrašyti 335 vardažodiniai būdvardžiai (1 lentelė) padaryti su priešagomis ir priklauso dviem darybos kategorijoms – deminutyvams (34) ir atributinių ypatybių vediniams (301). Iš daugiau kaip 25 priešagų darios yra tik keli: *-(i)ukas, -ė* (3,9%), *-otas, -a* (4,5%), *-iškas, -a* (6,5%), *-(i)uotas, -a* (10,7%), *-ingas, -a* (13,1%) ir ypač *-inis, -ė* (44,2%).

1 lentelė. Vardažodiniai priešagų vediniai

Darybos kategorija	Darybos formantas	Vediniai	
		skaičius	procentais
Deminutyvai	<i>-(i)ukas, -ė</i>	13	3,9
	<i>-(i)okas, -ė</i>	8	2,4
	<i>-(i)ulis, -ė</i>	6	1,8
	<i>-utis, -ė</i>	3	0,9
	<i>-ytis, -ė</i>	2	0,6
	<i>-ėlis, -ė</i>	2	0,6

⁵ S. Ambrasas, Veiksmožodiniai būdvardžiai su priešagomis *-tinis (-ė)* ir *-tinas (-a)* XVI–XVII a. raštuose, *Baltistica*, 2002, t. 36(2), p. 237–244; S. Ambrasas, Dėl lietuvių kalbos būdvardžių darybos kategorijų ir jų istorinių ryšių, *Baltu filologija*, 2005, t. 14(1), p. 5–24.

⁶ Toliau straipsnyje prie pavyzdžių, paimtų iš šių šaltinių, teikiama santrumpa TA.

⁷ Žr.: <http://www.lkz.lt>, 2005 (toliau LKŽe).

⁸ A. Vidugiris, Šnektos apžvalga, *Dubičiai*, Vilnius, 1989, p. 201–213 (toliau – D); Ž. Urbanavičiūtė-Markevičienė, V. Grinaveckis, *Lietuvių tarmės*, t. 2: *Fonetika. Morfologija*, Vilnius, 1992 (toliau – LT); Ž. Markevičienė, *Aukštaičių tarmių tekstai* (toliau – AT), Vilnius, 1999, t. 1; *Aukštaičių tarmių tekstai*, Vilnius, 2006 (toliau – ATT). Kitų pietų aukštaičių šnektų faktai imti ir iš: G. Naktinienė, A. Paulauskienė, V. Vitkauskas, *Druskininkų tarmės žodynas*, Vilnius, 1988 (toliau – DrskŽ); A. Leskauskaitė, *Kučiūnų krašto šnektos tekstai*, Vilnius, 2006 (toliau – KŠT).

	<i>-ingas, -a</i>	44	13,1
	<i>-(i)uotas, -a</i>	36	10,7
	<i>-iškas, -a</i>	22	6,5
	<i>-otas, -a</i>	15	4,5
	<i>-ėtas, -a</i>	5	1,5
	<i>-inas, -a</i>	8	2,4
	<i>-imas</i>	2	0,6
	<i>-avas, -a</i>	1	0,3
	<i>-odas, -a</i>	1	0,3
	<i>-uostas, -a</i>	1	0,3
Atributinių ypatybių būdvardžiai	<i>-ykščias, -ia</i>	2	0,6
	<i>-yvas, -a</i>	3	0,9
	<i>-avas, -a</i>	2	0,6
	<i>-ynas, -a</i>	1	0,3
	<i>-okas, -a</i>	1	0,3
	<i>-aukas, -a</i>	1	0,3
	<i>-ykas, -a</i>	1	0,3
	<i>-ykas, -a</i>	1	0,3
	<i>-ykas, -a</i>	1	0,3
	<i>-inis, -ė</i>	148	44,2
	<i>-utinis, -ė</i>	4	1,2
	<i>-iškis, -ė</i>	1	0,3
	<i>-onis, -ė</i>	1	0,3

Lietuvių kalboje atributinių ypatybių kategorijai priskiriami ir galūnės *-is, -ė* vediniai, tačiau pietinių pietų aukštaičių šnektose jų neužfiksuota.

Deminutyvai plačiai vartojami visame pietų aukštaičių plote. Čia jie gali pakeisti beveik visiškai išnykusius įvardžiutinius būdvardžius⁹. Pietinėse pietų aukštaičių šnektose deminutyvai daromi iš būdvardžių su keliomis priesagomis.

Bene dažniausiai vartojami vediniai su priesaga *-(i)ukas, -ė*, pvz.: *baltukas, -ė* (2) 'balto spalvos' Aš (TA); *drabnūkas, -ė* (2) 'smulkus' Dnv, Knv, Mrc (TA); *juodūkas, -ė* (2) 'juodos spalvos' Dnv, Mrc (TA); *mažūkas / mažiūkas, -ė* (2) Bg, Dbč, Dbn, Dnv, Kb, Knv, Kpn, Krk, Kš, Kzk, Mrc, Mrd, Mst, Rud (TA), Pnč (AT 207); *nedidūkas, -ė* (2) Bg, Dbč, Knv, Mst (TA); *plonūkas, -ė* (2) Dnv, Mrc (TA); *prastūkas, -ė* (2) Rud (TA); *siaurūkas, -ė* (2) Mrc (TA); *skurdžiūkas, -ė* (2) Knv (TA).

Priesaga *-(i)ukas, -ė* gali būti pridedama prie būdvardžio, jau turinčio vieną mažiūkinę priesagą, pvz.: *mažiūkas, -ė* (2) Aš (TA); *mažiūkas, -ė* (2) Drž (TA), Mrc (AT 225); *sveikutūkas, -ė* (2) Drž (TA); *trumpčiūkas, -ė* (2) Mst (TA). Tokiais atvejais vedinio darybinė reikšmė dar labiau sustiprinama.

Gana dažnai vartojami vardažodiniai būdvardžiai su priesaga *-(i)ulis, -ė*, pvz.: *didžiulis, -ė* (2) 'didysis, labai didelis' Dbč, Dbn, Dnv, Knv, Kpn, Krk, Mrc, Mst, Pvč, Rud, Žr (TA), Dbč (LKŽe), Mrg (ATT); *kartūlis, -ė* (2) 'kartus' Mrc (TA); *mažiulis, -ė* (2) 'mažasis' Rud (TA); *raibūlis, -ė* (2) 'raibas' Mrc (TA); *riebūlis, -ė* (2) 'riebus' Knv (TA); *storūlis, -ė* (2) 'storas'

⁹ Z. Zinkevičius, *Lietuvių kalbos įvardžiutinių būdvardžių istorijos bruožai*, Vilnius, 1957, p. 98–101; A. Valeckienė, *Dabartinės lietuvių kalbos...*, p. 286–291.

Mrc, Rud (TA)¹⁰. Jie paprastai atlieka įvardžiuotinių būdvardžių funkcijas. Lietuvių kalboje priesagos *-(i)ulis, -ė* vediniai linkę daiktavardėti ir virsti ypatybės turėtojų pavadinimais¹¹. Šis reiškinys būdingas ir pietinėms pietų aukštaičių šnektoms.

Palyginti reti priesagos *-utis, -ė* vediniai, turintys ypatybės stiprinamąją, maloninę arba menkinamąją reikšmę, pvz.: *dykūtis, -ė* (2) Mrc (TA); *margūtis, -ė* (2) Mrc, Žr (TA); *mažukūtis, -ė* (2) Dnv, Knv, Mst (TA), Dbč (D 205). Nurodant ypatybės gausumą, prie šių būdvardžių dedama priesaga *-ėlis, -ė*, pvz.: *baltutėlis, -ė* (2) Mrc (TA); *minkštutėlis, -ė* (2) Mrc (TA).

Kartais pietinių pietų aukštaičių šnektose vartojami deminutyvai su *-ytis, -ė*, pvz.: *mažytis, -ė* (1) Mrc, Rud (TA); *plonytis, -ė* (1) Dbč (D 205).

Nepilną ypatybės kiekį žymi daugelyje lietuvių kalbos tarmių produktyvūs būdvardžiai su *-(i)okas, -ė*, pvz.: *geltonokas, -a* (1) Dbč (TA); *kurčiokas, -a* (1) Mrc (TA); *kvarokas, -a* (1) 'gana ligotas' Knv (AT 210); *senokas, -a* (1) Kpn (TA); *silpnokas* (1), *-à* (3) 'nepakankamai geras' Dnv (TA); *skūpokas, -a* (1) 'šykštokas' Pvč (TA); *sunkokas, -a* (1) Dnv, Mrc (TA); *šiltokas, -a* (1) Mrc (TA).

Beje, reitsyiais greta *o* kamieno bevardės giminės formų vartojamos ir atitinkamos *u* kamieno formos, pvz., *sunkokù* Dbč, Rud (LKŽe)¹². Pastebėta, kad jos būdingesnės kai kuriems rytų aukštaičiams¹³. Tokių formų, atsiradusių dėl *u* kamieno produktyvumo, savo raštuose pateikia ir K. Sirvydas¹⁴.

Atributinių ypatybių darybos kategorijai priklausantys priesagos *-inis, -ė* vediniai gyvai vartojami visose lietuvių kalbos tarmėse¹⁵. Jie sudaro beveik pusę pietinėse pietų aukštaičių šnektose užrašytų vardažodinių būdvardžių. Būdvardžiai su *-inis, -ė* išskiria daiktus arba nurodo jų rūšines ypatybes. Dažniausiai šie vediniai, tarp jų ir hibridai, daromi iš daiktavardžių ir žymi:

a) medžiagą, iš kurios ar su kuria daiktas padarytas, pvz.: *akmeninis, -ė* (2) Dbč, Knv (TA); *ankslinis, -ė* (2) 'alksninis' Mst (TA); *auksinis, -ė* (2) Aš, Dbn, Kš, Mrc, Mst, Sto, Žr (TA); *avižinis, -ė* (2) Knv, Knvl, Pvč (TA); *qžuolinis, -ė* (2) Dnv, Knv, Pvč, Rud, Žr (TA); *bėralinis, -ė* (2) 'pagamintas iš bėralo' Dbč (TA); *beržinis, -ė* (2) Dbč, Dnv, Krk, Mst, Rud (TA); *diržinis, -ė* (2) 'padarytas iš šikšnos' Kb (LKŽe); *drobinis, -ė* (2) Dbč, Drž, Grb, Mrc, Pvč, Rud (TA); *eglinis, -ė* Dnv (TA); *epušinis, -ė* (2) 'drebulinis' Kš (TA); *geležinis, -ė* (2) Aš, Dbč, Dbn, Dnv, Drž, Kb, Knv, Knvl, Mčg, Mrc, Mst, Rud (TA); *grucinis, -ė* (2) 'iš nemaltų grūdų kruopų' Pvč (TA); *kanāpinis* (1) / *kanapinis, -ė* (2) Dbn, Mrc, Pvč (TA); *kāulinis, -ė* (1) Mrc (LKŽe); *kruōpinis* (1) / *kruopinis, -ė* (2) Kb, Mrc (TA); *kvietinis, -ė* (1) Dbč, Kzk, Mrc, Pvč, Rud (TA); *lininis, -ė* (2) Aš, Mrc, Knv, Pvč (TA); *medžiaginis, -ė* (2) 'medinis' Dbč, Rud (TA), Dbč (D 212); *miežinis, -ė* (2) Knv, Mrc (TA); *milinis, -ė* (2) Dbn (TA); *miltinis, -ė* (2)

¹⁰ Dar plg. kitose pietų aukštaičių šnektose vartojamus priesagos *-ulis, -ė* vedinius: *ankstyvūlis, -ė* (2) 'ankstyvasis' Vrnv (LKŽe); *aštrūlis, -ė* (2) 'aštrusis' Drsk, Rdm (LKŽe); *didžiūlis, -ė* (2) Drsk (DrskŽ 65–66); *dryžūlis, -ė* (2) 'dryžasis' Rdm (LKŽe); *gerūlis, -ė* 'gerasis' Lp, Lzd (LKŽe); *ilgūlis, -ė* (2) 'ilgasis' Kč (KŠT); *juodūlis, -ė* (2) 'juodasis' Nmn, Rtn, Vrnv (LKŽe); *raudonūlis, -ė* (2) 'raudonasis' Vlk (LKŽe); *storūlis, -ė* (2) (DrskŽ 350); *vėlyvūlis, -ė* (2) 'vėlyvasis' Drsk (LKŽe).

¹¹ S. Ambrasas, *Daiktavardžių darybos raida. Lietuvių kalbos veiksmažodiniai vediniai*, Vilnius, 2000, t. 2, p. 169tt.

¹² Plg. bevardės giminės formas, užrašytas iš kitų pietų aukštaičių šnektų: *tamsoku* Drsk (LKŽe), *tamsokù* Kč (TA), *šviesokù* Kč (TA).

¹³ J. Otrębski, *Wschodniolitewski...*, p. 168t; J. Kardelytė, *ibid.*, p. 10; Z. Zinkevičius, *Lietuvių dialektologija*, Vilnius, 1966, p. 274.

¹⁴ P. Skardžius, *op. cit.*, p. 134; J. Palionis, *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.*, Vilnius, 1967, p. 131.

¹⁵ *Lietuvių kalbos atlasas: Morfologija* (toliau – LKA), Vilnius, 1991, t. 3, p. 143, žemėl. 129.

Mst (TA); *mólinis* (1) / *molínis*, -ė (2) Dnv, Kb, Mrc, Pvč (TA); *pākūlinis*, -ė (1) / *pakūlinis*, -ė (2) Kzk, Rud (TA); *piėninis*, -ė (1) Knv (TA); *pušelėnis*, -ė (2) 'pušinėis' Dnv, Mst (TA), Kb (LKŽe); *pūkėnis*, -ė (2) Dbč, Pvč (TA); *skujėnis*, -ė (2) 'pušinėis' Dnv (TA); *šakėnis*, -ė (2) Dbč (TA); *šerėnis*, -ė (2) Dbč, Rud (TA); *šilkėnis*, -ė (2) Mrc, Rud (TA); *špižėnis*, -ė (1) 'ketėnis' Mrc, Rud (TA); *štāpelėnis*, -ė (1) Dvn (TA); *uosėnis*, -ė (2) Mst (TA); *varėnis*, -ė (2) Dbč (TA); *vaškėnis*, -ė (2) (2) Dnv (TA); *žagarėnis*, -ė (2) Rud (TA); *žibalėnis*, -ė (2) Mrc, Žr (TA);

b) priklausymą, sąsają su pamatiniu žodžiu pasakytu daiktu, pvz.: *avėnis*, -ė (2) 'geliantis avis' Mrc (LKŽe); *brōnkėnis*, -ė (1) 'susijęs su bronchais' Kš (TA); *dūmėnis*, -ė (1) 'be kamino; degdamas duodantis daug dūmų' Dbč, Dnv, Kb, Kš, Mrc (TA); *grjėbinis*, -ė (1) Rud (TA); *partizānėnis*, -ė (1) 'partizanų vykdomas' Mrc (TA); *pūsvalakėnis*, -ė (1) 'turintis pusvalakį' Rud (TA); *taūtėnis*, -ė (1) 'būdingas tautai' Pvč (TA);

c) panašumą, pvz.: *auksėnis*, -ė (2) 'aukso spalvos; labai geras' Kš, Mrc (TA); *granatėnis*, -ė (2) 'granato spalvos' Rud (TA); *kārvėnis*, -ė (1) 'didelis' Kš, Mrc, Pvč (TA); *kaštōnėnis*, -ė (1) 'prinokusios kaštono spalvos' Mrc (TA); *kōvėnis*, -ė (1) 'kavos spalvos' Mst (TA); *krōmėnis*, -ė (1) 'minkštos odos' Mrc (TA); *perlėnis*, -ė (2) 'panašus į perlą' Kb (TA); *vilkėnis* (1) / *vilkinis*, -ė (2) 'išore ir plėšrumu panašus į vilką' Mrc (TA); kai kurie šios grupės vediniai gali turėti ir perkeltinę prasmę, pavyzdžiui, *šiaudėnis*, -ė (2) 'prastas, negeras' Mst (TA) vartojamas kalbant apie žmogų;

d) paskirtį, pvz.: *atlaidėnis*, -ė (2) 'skirtas dėvėti per atlaidus' Mėg (TA); *ausėnis*, -ė (2) 'dedamas ant ausų' Kš (TA); *bažnėtinis*, -ė (1) 'apsivelkamas einant į bažnyčią' Rud (TA); *druskėnis*, -ė (1) 'skirtas druskai laikyti' Mrc (LKŽe); *dūonėnis*, -ė (1) 'skirtas duonai kepti, vežioti' Dnv, Drž, Krk (TA); *išeigėnis*, -ė (2) 'skirtas vilkėti šventadienį' Rud (TA); *kasdienėnis*, -ė (2) 'skirtas kiekvienai dienai' Rud (TA); *mokjėklinis*, -ė (1) 'susijęs su mokykla' Dbn (TA); *raėnkėnis*, -ė (1) 'pritaikytas rankoms' Aš, Dbč, Dbn, Dnv, Mst (TA); *skarėnis*, -ė (2) 'skirtas drabužiams laikyti' Kb (TA); *veislėnis*, -ė (1) 'grynos veislės' Mrc (TA); *vištėnis*, -ė (1) 'medžiojantis, gaudantis vištas' Mrc (LKŽe);

e) vietą, pvz.: *apatėnis*, -ė (2) 'esantis apačioje' Knv, Mrc, Mrd, Žr (TA); *aplėnkėnis*, -ė (1) 'aplink einantis' Bg, Dnv, Kš, Rud (TA); *dumblėnis*, -ė (2) 'gyvenantis dumble' Mst (TA); *kambarėnis*, -ė (2) 'auginamas kambaryje' Mrc (TA); *kraštėnis*, -ė (2) 'paskutinis' Dbč (TA); *miškėnis*, -ė (2) 'miške gyvenantis, augantis; laukinis' Mrc, Mst, Rud (TA); *namėnis*, -ė (2) 'prie namų laikomas, auginamas; namų darbo' Mrc, Pvč (TA), Mrc (LKŽe); *pastargalėnis*, -ė (2) 'esantis užpakalinėje kūno dalyje' Kb, Mrc, Mst (TA), Kb (LKŽe); *pievėnis*, -ė (1) 'pievoje gyvenantis' Mst (TA); *pirmagalėnis*, -ė (2) 'esantis priekinėje kūno dalyje' Kb, Mrc, Pvč (TA), Mrc (LKŽe); *priekėnis*, -ė (1) 'esantis priekyje' Kb, Knv (TA); *raėstinis*, -ė (1) 'gyvenantis raiste' Mrc (TA); *trakėnis*, -ė (2) 'augantis trake' Mrc, Žr (TA), Dbč, Mrc (LKŽe); *uoksėnis*, -ė (2) 'gyvenantis uokse' Mst (TA); *užpakalėnis*, -ė (2) 'esantis užpakalyje' Kb, Knv (TA); *vidurėnis*, -ė (2) 'įsiterpęs tarp dviejų paeiliui gimusių' Kš (TA); *žarnėnis*, -ė (2) 'esantis prie žarnų' Kb (TA);

f) laiką, pvz.: *dienėnis*, -ė (2) 'kuris dienos meto' Rud (TA); *gegužėnis*, -ė (2) 'vykstantis gegužės mėnesį' Dbn, Knv, Rud (TA); *mėnasėnis*, -ė (2) 'kuris vieno mėnesio laiko' Krk (TA); *mėtinis*, -ė (1) 'kasmėtinis' Knv (TA); *naktėnis*, -ė (2) 'vartojamas naktį; vykstantis naktį' Mrc, Mst, Pvč, Rud (TA), Mst (ATT); *nuolatėnis*, -ė (2) 'nepaliaujamas, pastovus, dažnas' Kš, Mrc (TA); *rudenėnis*, -ė (2) 'rudenį atsiradęs; rudenį atliekamas' Kš, Mst, Rud (TA), Dbč (LKŽe); *senovėnis*, -ė (1) 'seniau vartotas, senoviškai padarytas, senovėje atsiradęs' Dbč, Knv, Mrc, Mst, Rud (TA); *vāsarėnis*, -ė (1) / *vasarėnis*, -ė (2) 'vasarą vykstantis; sėjamas pavasarį ir duodantis derlių tais pačiais metais' Kb, Knv, Rud (TA), 'vasarą padarytas' Mrc (LKŽe), *žiėmėnis*, -ė (1) / *ziemėnis*, -ė (2) 'sėjamas rudenį ir duodantis derlių tais pačiais metais' Aš, Dnv, Rud (TA);

g) veiksmo įrankį, priemonę, pvz.: *kójinis*, -ė (1) 'koja sukamas' Mrc (TA); *mòtorinis*, -ė (1) 'varomas motoro' Mst (TA);

h) išskirtinę ypatybę, kylančią iš pamatiniu žodžiu pasakyto daikto ar ypatybės, pvz.: *cukrinis*, -ė (2) 'susijęs su cukraus pagausėjimu kraujyje; turintis cukraus' Mrc, Pvč (TA); *iltinis*, -ė (1) 'labai didelis, smailus' Knv (TA); *makrinis*, -ė (2) 'su kutais' Mrc, Pvč, Rud (TA); *morāginis*, -ė (1) 'geros rūšies, be viksvų (apie šieną)' Bg (TA); *žibulinis*, -ė (2) 'kuris su žibučiais' Dbn, Mrc, Žr (TA), Mrc (LKŽe);

i) veiksmo būdą, pvz.: *dvinýtinis*, -ė (1) 'dvinytiškai austas' Knv (TA); *keturnýtinis*, -ė (1) 'keturnytiškai austas' Kzk, Rud (TA); *múrinis*, -ė (1) 'pastatytas iš plytų' Knv, Mrc, Rud (TA), Pnč (AT 206); *piniginis*, -ė (2) 'mokamas pinigais' Dbč (TA).

Pietinėse pietų aukštaičių šnektose vediniai su priesaga *-inis*, -ė iš būdvardžių daromi retai. Jie žymi: a) būdo ypatybę, pvz.: *dubeltinis*, -ė (2) 'dvigubas' Mrc (TA); *lėtinis*, -ė (2) 'lėtasis, chroniškas' Žr (TA); b) išskiriamąją ypatybę, pvz.: *baisulinis*, -ė (2) 'labai didelis' Knv (TA); *tikrinis*, -ė 'tikrasis' (2) Aš (TA).

Vardažodiniai būdvardžiai su sudėtine priesaga *-utinis*, -ė nurodo išskiriamąsias ypatybes ir žymi jų rūšį pagal eilę, laipsnį, pvz.: *galutinis*, -ė (2) 'galinis, paskutinis' Mrc (LKŽe); *paskutinis*, -ė (2) 'galinis; vienintelis likęs' Dbč, Kb, Knv, Kš, Mrc, Pvč, Rud, Sto, Žr (TA), 'blogiausias, prasčiausias' Mrc (LKŽe); *pirmutinis*, -ė (2) 'pirmasis' Dbč, Dbn, Dnv, Knv, Kzk, Mrc, Mst, Rud (TA); *vidutinis*, -ė (2) 'turintis kokių nors savybių vidutiniškai' Knv, Mrc (TA).

„Lietuvių kalbos atlase“¹⁶ nurodyta, kad apie Šklėrius, Rūdnį būdvardžių su *-inis*, -ė reikšmėmis kaip gretimi variantai kartais vartojami priesagos *-ienis*, -ė vediniai, tačiau pavyzdžių iš šių vietovių nepateikta. Jų užrašyta iš kai kurių kitų pietų aukštaičių šnektų: *ašakiėnis*, -ė (2) 'su ašakomis' Lš (LKŽe); *kruopiėnis*, -ė (2) 'kruopinis' Ndz (LKŽe); *rugiėnis*, -ė (2) 'ruginis' Žsl (LKŽe); *rūgštiėnis*, -ė (2) 'rūgštinis' Drsk, Lp, Nč, Rdm (LKŽe); *saldiėnis*, -ė (2) 'neraugintas, nerūgštus' Nč (LKŽe); *tarkiėnis*, -ė (2) 'pagamintas iš tarkuotų bulvių' Kb (LKŽe); *žirniėnis*, -ė (2) 'žirninis' Smn (LKŽe). Ši sena priesaga būdingesnė daugumai rytų aukštaičių, kai kurioms kitoms aukštaičių ir žemaičių šnektoms¹⁷.

Su priesagos *-inis*, -ė būdvardžiais istoriniais ryšiais susiję senesnės priesagos *-inas*, -a vediniai, turintys atitikmenų giminiškose kalbose. Jie dažniausiai žymi išorines, paviršines ypatybes ir yra geriau išlikę Lietuvos vakaruose, daugiausia žemaičių šnektose. Rytinėje lietuvių kalbos ploto dalyje šie vediniai nyksta dėl priesagos *-inis*, -ė būdvardžių intensyvaus plitimo¹⁸. Taigi pietinėse pietų aukštaičių šnektose, kaip, beje, ir kitur pietų aukštaičių plote, būdvardžių su priesaga *-inas*, -a dabar mažai, pvz.: *ámžinas*, -à (3^b) 'begalinis laiko atžvilgiu' Knvl (TA); *kaūpinas*, -à (3^b) 'pilnas su kaupu' Žr (TA), Kb (LKŽe); *krūvinas*, -à (3^b) 'suteptas krauju' Dbč, Knv, Knvl, Mrc (TA); *muŕglinas*, -à (3^b) 'purvinas, nešvarus' Knv (LKŽe); *muŕžinas*, -à (3^b) 'nešvarus, susitepęs' Mrc (AT 227); *puŕvinas*, -à (3) 'suteptas purvu' Dbn, Kb, Žr (TA); *sėbrinas*, -à (3^b) 'bendras, iš pusės laikomas' Mrc (LKŽe); *súodinas*, -à (3) 'išteptas suodžiais' Mst (TA).

Gana gausi daugiaskiemenių būdvardžių grupė – vardažodiniai priesagos *-ingas*, -a vediniai, kadaise turėję kur kas platesnę reikšmę ir gausiai daryti iš įvairių kalbos dalių.

¹⁶ Ibid., p. 143, žemėl. 129.

¹⁷ A. Valeckienė, Dabartinės lietuvių kalbos..., p. 270–271; LKA..., p. 143, žemėl. 129; S. Ambrasas, Dvi Zietelos šnektos būdvardžių darybos ypatybės istoriniu požiūriu: dėl o ir (i)jo kamienų mišimo, *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos*, 2005, t. 1, p. 127–128.

¹⁸ Plačiau apie priesagos *-inas*, -a vedinius, jų reikšmes ir raidą žr.: A. Paulauskienė, *Lietuvių kalbos morfologija*, Vilnius, 1994, p. 180; S. Ambrasas, Veiksmažodiniai būdvardžiai..., p. 237–244; S. Ambrasas, Dvi Zietelos..., p. 118–119.

Spėjama, kad jie kartu su priesagų *-inas, -a, -inis, -ė* ir *-iškas, -a* vediniais anksčiau priklausė vienai – atributinių ypatybių – darybos kategorijai¹⁹.

Pietinėse pietų aukštaičių šnektose būdvardžiai su *-ingas, -a* dažnai reiškia ypatybės, susijusios su pamatinio žodžio pavadinamu daiktu, gausumą, didumą ar gerumą, pvz.: *akmeningas, -a* (1) 'pilnas akmenų, akmenuotas' Dbč, Knv (TA); *dainingas, -a* (1) 'gausus dainų' Mst (TA); *derlingas, -a* (1) 'našus, trąšus; duodantis gerą derlių' Bg, Dbn, Kb, Mrc, Pvč, Rud (TA); *galingas, -a* 'galintis dirbti; stiprus' Knv, Rud (TA); *kumpingas, -a* (1) 'storas per klubus' Mrc (TA); *laimingas, -a* (1) 'turintis laimės' Drž, Knv, Kš, Mrc (TA), Aš (LT 287); *liėtingas, -a* (1) 'su dažnais lietumis' Knv (TA); *pieninga* (1) 'duodanti daug pieno' Kb (TA); *protingas, -a* (1) 'turintis daug proto, išminties' Dbn, Kb, Mrc, Pvč, Rud (TA); *turtingas, -a* (1) 'turintis daug turto' Dnv, Drž, Knv, Kš, Žr (TA), Mrc (LKŽe); *vandeningas, -a* (1) 'gausus vandens' Mrc (TA); *vargingas, -a* (1) 'sunkus; varganai atrodantis' Knv, Mrc, Rud (TA); *žolingas, -a* (1) 'piktžolėtas' Mrc (TA); *žuvingas, -a* (1) 'gausus žuvies' Grb (TA).

Kiti būdvardžiai su *-ingas, -a* rodo ypatybę, nereikšdami jos gausumo, pvz.: *draugingas, -a* (1) 'kuris didelės draugės' Mrc (LKŽe); *dusulingas, -a* (1) 'kuris turi dusulį' Knv (TA); *kumelinga* (1) 'vesianti kumeliukus' Dbč (TA); *miegingas, -a* (1) 'mėgstantis ilgai miegoti' Dbč (TA); *mielaširdingas, -a* (1) 'gailestingas' Mrc (TA); *nuodingas, -a* (1) 'turintis nuodų' Kš, Žr (TA); *paršinga* (1) 'vesianti paršiukus' Aš, Dbč, Drž (TA); *pašalingas, -a* (1) 'pašalinis' Dbč (TA, LKŽe); *pavojingas, -a* (1) 'gresiantis nelaime, su pavojais' Knv, Mrc (TA); *pavasaringas, -a* (1) 'pavasari silpnas, sunykęs' Rud (TA); *skolingas, -a* (1) 'prasiskolinęs kam' Kš (TA); *stebuklingas, -a* (1) 'turintis nepaprastos galios; keliantis nuostabą' Kš (TA), Aš (LT 286), Aš (ATT); *teisingas, -a* (1) 'kuris laikosi moralės normų, doras, patikimas; atitinkantis tiesą' Aš, Knv, Kš, Mrc (TA); *telingà* (3) 'veršinga' Dbč (LKŽe).

Gausią grupę sudaro priesagos *-iškas, -a* vediniai, turintys panašumo į pamatinio žodžiu pasakytą daiktą, reikšmę arba žymintys rūšines ar esmines daiktų ypatybes²⁰, pvz.: *amerikoniškas, -a* (1) 'amerikinis' Grb, Mrc (TA); *draugiškas, -a* (1) 'linkęs draugauti' Dbč, Mrc (TA); *kaimiškas, -a* (1) 'būdingas kaimui' Mrc (TA); *karališkas, -a* (1) 'priklausantis karaliui' Dbč (TA); *kareiviškas, -a* (1) 'būdingas kareiviams' Knvl (TA); *lietuviškas, -a* (1) 'būdingas lietuviams; lietuvių' Aš, Dnv, Grb, Knv, Knvl, Mrc, Mrd, Rud (TA); *miėstiškas, -a* (1) 'būdingas miestui' Mrc (TA); *pieniškas, -a* (1) 'pagamintas su pienu' Krk, Pvč (TA); *rūsiškas, -a* (1) 'būdingas rusams' Kb, Mrc (TA), Rud (LKŽe); *vyriškas, -a* (1) 'priklausantis vyrų lyčiai; būdingas vyrui; vyrų nešiojamas' Dbn, Kb, Mrc, Pvč, Rud (TA), Aš (LT 285); *senoviškas, -a* (1) 'būdingas senovei' Kb, Kpn, Kš, Mrc, Mst, Žr (TA); *smetoniškas, -a* (1) 'smetoninis' Mrc (TA); *valdiškas, -a* (1) 'priklausantis valstybei' Kb, Mrc, Mst, Pvč, Rud, Žr (TA), Dbč (LKŽe); *vokiškas, -a* (1) 'būdingas vokiečiams' Knv (TA); *žvėriškas, -a* (1) 'žiaurus' Dbč (TA).

Reti priesagos *-iškis, -ė* būdvardžiai žymi gyvenamąją arba kilmės vietą, pvz., *užsieniškis, -ė* (2) 'iš užsienio atvykęs' Mrc (LKŽe). Kur kas dažniau lietuvių kalboje šio tipo vediniai eina daiktavardžiais. Jų atsiradimas sietinas su senesnės priesagos *-iškas, -a* būdvardžiais, turėjusiais posesyvinę reikšmę²¹.

¹⁹ P. Skardžius, op. cit., p. 106–120; S. Ambrazas, Dėl skaitvardinių būdvardžių su priesagomis *-(i)okas (-a)* ir *-(i)opas (-a)* kilmės, *Acta Linguistica Lithuanica*, 2001, t. 45, p. 6tt; S. Ambrazas, Būdvardžių su priesagomis *-ingas (-a), -inis (-ė)* ir *-iškas (-a)* istoriniai ryšiai, *Baltistica*, 2003, t. 37(1), p. 17–21.

²⁰ Lietuvių raštijos pradžioje priesagos *-iškas, -a* vediniai buvo labiau linkę į posesyvinę vartoseną: B. Maskuliūnas, *Posesyvumo raiška XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminkluose*, Vilnius, 2000, 71–73; S. Ambrazas, Būdvardžių su priesaga *-iškas(-a)* posesyvinės reikšmės statusas senuosiuose raštuose, *Archivum Lithuanicum*, 2002, t. 4, p. 159–165.

²¹ S. Ambrazas, *Dvi Zietelos...*, p. 117–118.

Darios priesagos *-(i)uotas, -a* vediniai įvardija įvairias pridėtines paviršiaus ypatybes, pvz.: *debesiuotas, -a* (1) 'aptrauktas debesimis, apsiniaukęs' Aš (TA), Dbč, Drž, Kb, Knv, Mrc, Pvč, Rud, Škl (LKA III, 145, žemėl. 134); *dryžiuotas, -a* (1) 'su dryžiais' Dbn (TA); *garbanuotas, -a* (1) 'su garbanomis' Kš (TA); *garbiuotas, -a* (1) 'su garbanomis' Dnv (TA); *granuliuotas, -a* (1) 'išmargintas granulėmis (grūdais)' Mst (TA); *gumbuotas, -a* (1) 'gumbais aptekęs, nelygus' Kb (TA); *kálnuotas, -a / kalniuotas, -a* (1) 'su kalnais' Mrc, Pvč (TA), Dbč, Drž, Kb, Knv, Mrc, Pvč, Rud, Škl (LKA III, 145, žemėl. 133); *kupstiuotas, -a* (1) 'su kupstais' Mrc (TA); *langiuotas, -a* (1) 'išmargintas langeliais' Aš (TA), Dbč, Drž, Kb, Knv, Mrc, Pvč, Rud, Škl (LKA III, 145, žemėl. 134); *ragiuotas, -a* (1) 'su ragais' Kš (TA); *randiuotas, -a* (1) 'su randais' Kb (TA); *raštiuotas, -a* (1) 'išmargintas raštais' Dbn (TA); *raupiuotas, -a* (1) 'nuo raupų randuotas' Mrc (TA); *skyliuotas, -a* (1) 'su skylėmis' Rud (LKŽe); *smilgiuotas, -a* (1) 'priaugęs smilgų' Mrc (TA); *šilkuiuotas, -a* (1) 'šilkais apsirengęs' Drž (TA); *vyžiuotas, -a* (1) 'apsiavęs vyžomis' Dbč, Drž, Kb, Knv, Mrc, Pvč, Rud, Škl (LKA III, 145, žemėl. 132).

Kai kurie būdvardžiai su *-(i)uotas, -a* reiškia daikto susitepimą, aplipimą kuo nors ar plono sluoksnio buvimą visame daikto paviršiuje, pvz.: *košiuotas, -a* (1) 'išteptas koše' Mst (TA); *mediuotas, -a* (1) 'suteptas, aptekęs medumi' Kb (TA); *rūdžiuotas, -a* (1) 'aprudijęs, aptekęs rūdimis' Mrc (TA), Dbč (LKŽe); *smaluiuotas, -a* (1) 'smala išteptas, susitepęs' Dbn (TA); *žvyriuotas, -a* (1) 'apibertas žvyru' Dbn (TA).

Priesaga *-(i)uotas, -a* vartojama ir darant hibridus, pvz.: *čebatiuotas, -a* (1) 'avintis ilgus aulinius batus' Drž (TA); *drukuiuotas, -a* (1) 'spausdintas' Dbč (TA); *mozoliuotas, -a* (1) 'su nuospaustomis' Mst (TA); *pelavinuiuotas, -a* (1) 'su pjuvenomis' Dbn (TA); *smetoniuotas, -a* (1) 'grietine išteptas, aptaškytas' Drž (TA), Drž (LT 272); *guzikuiuotas, -a* (1) 'su sagomis' Kš (TA); *kvoldiuotas, -a* (1) 'klostuotas' Drž (TA).

Nemažai būdvardžių daroma su priesaga *-otas, -a*, pvz.: *ašarótas, -a* (1) 'su ašaromis' Mrc (LKŽe); *kudlótas, -a* (1) 'gauruotas' Knv (TA); *kuprótas, -a* (1) 'su kupra' Mrc (TA); *lapótas, -a* (1) 'su lapais, išlapojęs' Mst (TA); *ligótas, -a* (1) 'linkęs sirgti' Dnv, Rud (TA); *pakulótas, -a* (1) 'nelygus, tarsi su pakulomis' Bg (TA); *pilvótas, -a* (1) 'su dideliu pilvu' Knv (TA); *smurglótas, -a* (1) 'snarglėtas' Pvč (TA); *sutrótas, -a* (1) 'suteptas, susitepęs' Mrc, Žr (TA), Mrc, Rud (LKŽe); *šakótas, -a* (1) 'turintis daug šakų' Kb (TA).

Atributinių ypatybių darybos kategorijai taip pat priskirtini būdvardžiai su *-ėtas, -a*, pvz.: *áugalėtas, -a* (1) 'augalotas; gerai augantis' Dbč, Drž, Kb, Knv, Mrc, Pvč, Rud, Škl (LKA III, 144, žemėl. 130); *duobėtas, -a* (1) 'su duobėmis' Aš, Mrc, Mst (TA); *gėlėtas, -a* (1) 'su gėlėmis' Rud (TA); *smėlėtas, -a* (1) 'su smėliu' Knv, Mrc, Pvč (TA). Tiesa, ši vedinių grupelė nėra gausi²².

Paprastai priesagų *-(i)uotas, -a, -otas, -a* ir *-ėtas, -a* būdvardžiai daromi iš skirtingų kamienų daiktavardžių: priesaga *-uotas, -a* siejama su o kamieniu, *-otas, -a* – su *ā* kamieniu, o *-ėtas, -a* – su *ē* kamieniu²³. Lietuvių kalbos tarmėse šios priesagos gerokai sumišusios²⁴. Pietinėse pietų aukštaičių šnektose kai kurie būdvardžiai, padaryti iš *ā* kamieno daiktavardžių, gali turėti ne tik priesagą *-uotas, -a*, bet ir *-otas, -a*. Semantiškai jie nesiskiria, plg.: *barzdúotas, -a* (1) 'turintis barzdą' Dbč, Rud (LKA III, 144, žemėl. 131) ir *barzdótas, -a* (1) Dbč, Drž, Kb, Pvč, Rud, Škl (LKA III, 144, žemėl. 131); *gyslúotas, -a* (1) 'su gyslomis' Dbč, Drž, Kb, Knv, Mrc, Škl (LKA III, 144, žemėl. 131) ir *gyslótas, -a* (1) Pvč, Rud (LKA III,

²² Plg.: LKA..., p. 143–445, žemėl. 129–134.

²³ P. Skardžius, op. cit., 348 tt.

²⁴ Plg.: LKA..., žemėl. 131–133; G. Akelaitienė, Paviršiaus ypatybes reiškiančių būdvardžių variantai ir jų atsiradimo priežastys, *Baltistica*, 1999, t. 34(2), p. 209–213.

144, žemėl. 131); *murzúotas*, -a (1) ‘murzinas’ Dbč (D 211) ir *murzótas*, -a (1) Rud (TA); *plunksnúotas*, -a (1) ‘apaugęs plunksnomis’ Dbč, Drž, Kb, Knv, Mrc, Pvč, Rud, Škl (LKA III, 145, žemėl. 134) ir *plunksnótas*, -a (1) Škl (LKA III, 145, žemėl. 133); *spalvúotas*, -a (1) ‘įvairiaspalvis’ Drž, Kb, Knv (LKA III, 144–145, žemėl. 132) ir *spalvótas*, -a (1) Kb (TA).

Kita vertus, kai kurie vediniai, kurių darybos pamatas yra o kamieno daiktavardžiai, daromi ir su priesaga -uotas, -a, ir su -étas, -a, plg., *kaulúotas*, -a (1) ‘su daug kaulų’ Dbč, Drž, Knv, Mrc, Rud (LKA III, 144, žemėl. 130) ir *káulétas*, -a (1) Kb, Mrc, Škl (LKA III, 144, žemėl. 130).

Apie Marcinkónis užrašytas būdvardis *miegúostas*, -a (1) ‘mieguistas’ (TA). Pažymėtina, kad priesagos -uostas, reiškiančios nepilną ypatybės kiekį, vediniai plačiau paplitę rytinėje pietų aukštaičių dalyje, rytų aukštaičių vilniškių ir pakraštinėse uteniškių, šiaurinių šiaurės žemaičių ir kai kurių vakarų aukštaičių šiauliškių šnektose. Vakarinei pietų aukštaičių daliai būdinga priesaga -uistas, kurią taip pat turi dalis vakarų aukštaičių kauniškių, arba -ústas, įsitvirtinusi vakarų aukštaičių ir žemaičių šnektose²⁵.

Priesagos -yvas vedinių tėra trejetas: *ankstývas*, -à (3) ‘anksti įvykstantis, ankstus’ Pvč, Rud (TA); *senývas*, -à (3) Aš (TA)²⁶; *vélývas*, -à (3) ‘vėlai įvykstantis; vėlus’ Mrc, Pvč (TA)²⁷.

Nedari ir priesaga -imas, -a²⁸, pvz.: *svėtimas*, -à (3^b) ‘priklausantis kitam; ne iš saviškių, pašalinis’ Bg, Dbč, Drž, Kb, Knv, Mrc, Pvč, Rud (TA), Mrc (LKŽe), Mst (ATT), Drž (LT 272); *tólimas*, -à ‘toli esantis; mažai turintis bendrą’ Drž, Zrv (TA), Dbč (LKŽe).

Retai pietinėse pietų aukštaičių šnektose vartojami ir būdvardžiai su priesaga -ykščias, -ia, pvz.: *dabarykščias*, -ia (1) ‘dabartinis’ Bg, Rud (TA); *senýkščias*, -ia²⁹ (1) ‘seniai darytas, seniau vartotas’ Dbč (TA, LKŽe). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad *įjo* kamieno variantai būdingesni rytinei lietuvių kalbos ploto daliai, o vakarinėje dalyje įprastesni priesagos -ykštis, -ė būdvardžiai³⁰.

Pietinėse pietų aukštaičių šnektose reikšme ‘aukštiekninkas, -a’ vartojami keli vediniai. Visų jų darybos pamatas yra prievaismis *aukštyn*, tačiau priesagos skirtingos: *aukštýnokas*, -a (1) Dbč, Mčg, Mrc, Pvč (TA), Dbč (D 210), *aukštýnókas*, -a (1) Dbč, Mrc (LKŽe); *aukštýnykas*, -a (1) Knv (TA); *aukštýnaukas*, -a (1) Mrc, Mst, Rud (TA).

Su priesaga -onis, -ė padarytas būdvardis *vilnónis*, -ė (1) ‘padarytas iš vilnos’ Aš, Dbn, Mrc, Mrd, Pvč, Rud (TA).

Retas priesagos -ylas, -a būdvardis *margýlas*, -à (2) turi ypatybės stiprinamąją reikšmę, plg.: *čæ margī las ra štas* Mrc (TA). Jis artimas deminutyvams, tačiau istoriniu požiūriu priklauso tam pačiam atributinių ypatybių tipui kaip ir kitur plačiai vartojamas išvestinės priesagos *-lo- vedinys *akýlas*, -a³¹.

Išorinę arba vidinę ypatybę žymi vedinys *vienódas*, -a (1) Dnv, Knv, Rud (TA), Mrc (LKŽe).

²⁵ LKA..., p. 143, žemėl. 129.

²⁶ Ibid., p. 142–143, žemėl. 128.

²⁷ Ibid., p. 142–143, žemėl. 128; dar žr.: P. Skardžius, op. cit., p. 388; J. Otrębski, *Wschodniolitewskie...*, p. 99, 127; S. Ambrazas, Lietuvių kalbos būdvardžiai su priesaga *-uo- raida, *Baltistica*, 2008, t. 43(1), p. 41tt.

²⁸ Dėl jos kilmės žr.: S. Ambrazas, Vedinių su priesaga *-mo- raida, *Baltistica*, 2007, t. 42(1), p. 13–24.

²⁹ Šis retas vedinys dar vartojamas Kąpčiamiesčio, Dievėniškių, Ródūnios, Pelesės, Azierkų šnektose (žr. LKŽe).

³⁰ Pavyzdžius iš kitų lietuvių kalbos šnektų žr. LKŽe.

³¹ Plg.: S. Ambrazas, Lietuvių kalbos būdvardžių su priesaga *-lo- raida, *Baltistica*, 2006, t. 41(1), p. 15–31.

Iš būdvardžio *mėlas*, -à padarytas priesagos -*ynas*, -*a* vedinys *mėlynas*, -*a* (1) Dbč, Kb, Kš, Mrc, Mst, Rud (TA).

Priesaga -*avas*, -*a* yra slaviškos kilmės. Su ja padarytas vos vienas kitas vedinys, pvz.: *kovāvas*, -*a* (2) 'kavos spalvos' Rud (TA); *riešutāvas*, -*a* (4) 'riešuto spalvos, riešutinis' Knv (TA), Mrc (LKŽe).

Veiksmazodiniai vediniai. Pietinėse pietų aukštaičių šnektose daugiaskiemenių veiksmazodinių būdvardžių palyginti negausu – užrašyti tik 36 vediniai (2 lentelė). Visi priskirtini veiksmo ir rezultato ypatybių darybos kategorijai. Du veiksmazodiniai vediniai yra priesaginės darybos.

Dauguma (63,6%) yra būdvardžiai, padaryti iš neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyvių su sudėtine priesaga -*tinis*, -*é*³², pvz.: *atsineštinis*, -*é* (2) 'atsineštas tekančios moters į vyro namus' Dbn (TA); *austinis*, -*é* (2) 'austas' Dbn, Mrc (TA); *darytinis*, -*é* (1) 'darytas' Žr (TA); *kaišytinis*, -*é* (1) 'kaišant išpuoštas' Kb (LKŽe); *kastinis*, -*é* (2) 'iškastas' Mrc (TA); *mėrgautinis* (1) / *mergautinis*, -*é* (1) 'mergautinis turėtas, įgytas' Drž, Knv, Mst, Rud (TA); *piltinis*, -*é* (2) 'supiltas' Mrc (TA); *pintinis*, -*é* (2) 'pinant padarytas' Rud (TA); *parinktinis*, -*é* (2) 'austas, išrenkant raštus rankomis' Žr (TA); *pirktinis*, -*é* (2) 'pirktas' Aš, Pvč, Rud, Žr (TA), Mrc (LKŽe); *statinis*, -*é* (2) 'stačias, status' Bg, Pvč (TA); *sudėtinis*, -*é* (2) 'sudėtas iš dalių' Rud (TA).

2 lentelė. Veiksmazodiniai priesagų vediniai

Darybos formantas	Vediniai	
	skaičius	procentais
- <i>tinis</i> , - <i>é</i>	14	63,6
- <i>ingas</i> , - <i>a</i>	3	13,6
- <i>onas</i> , - <i>a</i>	2	9,1
- <i>anas</i> , - <i>a</i>	1	4,5
- <i>nas</i> , - <i>a</i>	1	4,5
- <i>nus</i> , - <i>i</i>	1	4,5

Kaip minėta, priesagos -*ingas*, -*a* būdvardžiai dažniausiai daromi iš vardažodžių, tačiau kai kurie iš jų yra seniai siejami su veiksmazodžiais³³, pvz.: *ke(n)ksmingas*, -*a* (1) 'kuris kenkia' Knv (TA); *skirtingas*, -*a* (1) 'kuris skiriasi nuo kitų' Knv, Mrc (TA); *supratingas*, -*a* (1) 'greitai ir gerai suprantantis' Knv (TA).

Diachronijos požiūriu vediniais laikomi spalvas įvardijantys būdvardžiai *geltónas*, -*a* (1) : *gėlšti* Aš, Dbč, Dbn, Dnv, Kb, Knv, Mėg, Mrc, Mst, Pvč, Rud, Žr (TA), Aš (LT 284), Aš (ATT) ir *raudónas*, -*a* (1) : *raūsti* Aš, Dbč, Dbn, Dnv, Kb, Knv, Mrc, Mst, Pvč, Rud, Žr (TA), Pnč (AT 207), Knv (AT 209). Jie plačiai vartojami visose lietuvių kalbos šnektose.

Veiksmo rezultato ypatybės reikšmę turi priesagos -*nas* vedinys *pālaindas*, -*à* (3^b) 'nepriřtas, nesupančiotas' Kb (LKŽe) : *palėisti*.

Aptariamai darybos kategorijai priskiriamas ir priesagos -*nus*, -*i* būdvardis *paklusnūs*, -*i* (4) 'kuris greitai paklūsta' Knv (TA) : *paklūsti*.

Priesagą -*anas*, -*a* turi vienintelis vedinys *ālkanas*, -*à* (3^a) 'išalkęs' Mėg, Mrc, Mst, Rud (TA) : *ākti*.

³² Tai priesagos -*inis*, -*é* variantas. Plačiau apie abi priesagas: S. Ambrazas, Būdvardžių su priesaga -*iřkas(a)* posesyvinės reikšmės statusas..., p. 237–243.

³³ S. Ambrazas, Būdvardžių su priesagomis..., p. 21.

Kai kurie pietinėse pietų aukštaičių šnektose vartojami veiksmožiniai vediniai yra galūninės darybos. Iš viso užrašyta 14 daugiaskiemenių būdvardžių, padarytų su galūnėmis *-as*, *-a* ir *-us*, *-i* (3 lentelė).

3 lentelė. Veiksmožiniai galūnių vediniai

Darybos formantas	Vediniai	
	skaičius	procentais
<i>-as, -a</i>	3	21,4
<i>-us, -i</i>	11	78,6

Lietuvių kalboje produktyvūs galūnės *-us*, *-i* vediniai yra padaryti iš priešdėlinių veiksmožųjų ir turi iš veiksmo bei jo rezultato kylančios ypatybės reikšmę, pvz.: *apvalūs, -i* (4) 'kuris ritinio ar rutulio pavidalo' Dbč, Dnv, Kb, Knv, Krk, Mrc, Rud (TA) : *apvėlti; įdomūs, -i* (1) / *įdomūs, -i* (4) 'keliantis susidomėjimą' Drž, Knv, Mrc (TA), Mrc (AT 226 : *į(si)domėti; iškalbūs, -i* (4) 'galintis gražiai kalbėti' Aš (TA) : *iškalbėti; nuobodūs, -i* (4) 'keliantis nuobodulį' Mčg (TA) : *nusibōsti; nuolaidūs, -i* (4) 'nusileidžiantis' Kb (TA) : *nulėisti; pakilūs, -i* (4) 'kiek pakilęs nuo žemės' Mrc (TA) : *pakilti; pamaldūs, -i* (4) 'kuris mėgsta melstis' Kš, Mrc (TA) : *pasimelsti; panašūs, -i* (4) 'turintis tokių pat ypatybių, bruožų' Aš, Dbč, Dnv, Kb, Knv, Kpn, Mčg, Mrc, Mst, Rud, Žr (TA) : *pa(si)nešti; paslankūs, -i* (4) 'veiklus' Mrc (LKŽe) : *pasliūkti; pavalgūs, -i* (4) 'daug valgantis; skanus, gardus' Kb, Mrc (LKŽe) : *pavālgyti; pavydūs, -i* (4) 'kuris pavydi' Knv (TA) : *pavydėti*.

Būdvardžiai su galūne *-as, -a* vartojami rezultatinės ypatybės reikšme, pvz.: *ātdaras, -ā* (3^b) 'nuoširdus, atviras' Mrc (LKŽe) : *at(i)daryti; ātskiras, -ā* (3^b) 'atskirtas' Knv, Mrc, Pvč (TA), Knv (AT 210) : *atskirti; pālaidas, -ā* (3^b) 'nedoras, pasileidęs' Mrc (LKŽe) : *palėisti*.

PRIEŠDĒLINIAI VEDINIAI

Lietuvių kalboje priešdėlinių daugiaskiemenių būdvardžių grupė negausi. Iš pietinių pietų aukštaičių šnektų jų užrašyta vos keletas, nors, kaip rodo gretimų šnektų pavyzdžiai, jų turėtų būti daugiau. Visų šių vedinių, žyminčių nepilną ypatybės kiekį, darybos pamatas yra būdvardis.

Dažnesni vediniai su priešdėliu *su-*, pvz.: *sūgelsvas, -a* (1, 3^b) 'kiek gelsvas' Mrc (TA), Dbč, Rud (LKŽe), Dbč (D 211); *sužālias, -a* (4) 'apyžalis, neprinokęs' Kb (LKŽe).

Rasta po vieną priešdėlių *apy-*, *pa-*, *po-* ir *prie-* vedinį: *apyžliebis, -ė* (1) 'beveik aklas' Must (TA); *pailgas, -ā* (3) 'apyilgis' Dbč, Dnv, Kzk, Rud (TA)³⁴; *pōdidokas, -a* (1) 'kiek per didelis' Rud (LKŽe); *prieaklas, -a* 'pusiau aklas' Kb (LKŽe)³⁵.

DŪRINIAI

Pietinėse pietų aukštaičių šnektose vartojama įvairių dūrinių, nors ir nelabai gausiai. Šaltiniuose jų rasta 36. Dažnesni vardažodiniai būdvardžiai, turintys konkrečias darybines reikšmes. Daugumos šių dūrinių antrasis dėmuo yra daiktavardinis, o pirmasis dėmuo sietinas su:

a) daiktavardžiu, pvz., *uosialāpis, -ė* (2) 'su lapais, panašias į uosio' Dbn, Mrc (TA);

b) būdvardžiu, pvz.: *baltaskruōstis, -ė* (2) 'su baltais skruostais (antakiais)' Rud (LKŽe); *grynakāklis, -ė* (2) 'plikakaklis' Mrc (TA), Dbč (LKŽe); *ilgarāgis, -ė* (2) 'turintis ilgus ragus'

³⁴ V. Urbutis, *Žodžių darybos teorija*, Vilnius, 1978, p. 220; A. Valeckienė, *Būdvardžių daryba...*, p. 226.

³⁵ Šaltinyje šio būdvardžio kirčiuotė nenurodyta.

Knv (TA); *juodagalvis*, -ė (2) 'su juoda galva' Dbč, Krk, Mrc, Pvč, Žr (TA), Mrc (LKŽe); *mažapiėnė* (2) 'duodanti mažai pieno' Dbč (TA); *pilnavidūris*, -ė (2) 'pilnu viduriu' Kš, Mrc (TA), Dbč (LKŽe); *raudongaļvis*, -ė (2) 'su raudona galva' Aš, Drž (TA); *sausagrūdis*, -ė (2) 'sausų grūdų' Mrc (TA); *šventadiėnis*, -ė (2) 'šventadieniui tinkamas, skiriamas' Mrc, Rud (TA); *trumpaamžis*, -ė (1) 'trumpai gyvenantis' Žr (TA);

c) skaitvardžiu, pvz.: *aštuonianytis*, -ė (2) 'austas aštuoniomis nytimis' Mrc (TA); *dešimtanytis*, -ė (2) 'austas dešimčia nyčių' Mrc (TA); *dvylikapirštis*, -ė (2) 'kuris dvylikos pirštų' Mrc (LKŽe); *dvinytis*, -ė (2) 'austas dviem nytimis' Dbč (TA); *vienaplaukis*, -ė (2) 'kuris be kepurės ar skarelės' Dbn, Kš, Rud (TA); *viengalvis*, -ė (2) 'su viena galva' Mst (TA); *vienmetis*, -ė (1) 'tais pat metais gimęs' Mrc (TA); *vienplaukis*, -ė (1) Dbn, Kš, Rud (TA);

d) įvardžiu, pvz., *savadarbis* (1) / *savadarbis*, -ė (2) 'paties pasidarytas' Drž, Knv, Mst, Pvč (TA), Mrc (LKŽe)³⁶.

Rečiau pirmasis dūrinio dėmuo sietinas su daiktavardžiu, o antrasis – su būdvardžiu, pvz.: *pūsgrynis*, -ė (1) 'pusnuogis' Mrc (TA); *vasaróšiltis*, -ė (1) 'truputį šiltas, drungnas' Mrc, Rud (LKŽe).

Nedarus yra iš prieveiksmio ir daiktavardžio padarytų būdvardžių tipas, pvz., *daugia-piėnis*, -ė (2) 'pieningas' Dbč (LKŽe).

Spalvą žymintys dūriniai padaromi iš prieveiksmio ir būdvardžio, pvz.: *júodmargis*, -ė (1) 'su baltais ir juodais lopais' Dbn, Mrc (TA); *žalmarģis*, -ė (2) 'žalai margas' Dbn, Mrc (TA).

Užrašyta keletas dūrinių, kurių vienas kuris dėmuo sietinas su veiksmazodžiu: *išvers-tarankōvis*, -ė (2) 'kalbantis maišyta kalba' Dnv, Grb (TA); *dūonkepīs*, -ė (1) 'skirtas duonai kepti' Žr (TA); *dvigubas*, -a (1) 'dukart tiek imtas' Dnv (TA); *dvilypis*, -ė (2) 'iš dviejų suli-pės, suaugęs; dvigubas' Dbn, Dnv, Mrc (TA)³⁷; *stačiakalbis*, -ė (2) 'stačiai, šurkščiai kalban-tis' Knv (TA); *vienalinkas*, -à (1) / *vienālinkas*, -a (1) 'nesulenktas' Dbč (TA), Dbč (LKŽe); *trilinkas*, -a (1) 'trigubas' Kb (TA).

IŠVADOS

Dauguma pietinėse pietų aukštaičių šnektose vartojamų daugiaskiemenių būdvardžių pa-daryti iš vardažodžių su priesagomis. Iš kitų lietuvių kalbos tarmių pietų aukštaičiai išsi-skiria būdvardinių deminutyvų gausa, ypač padarytų su priesagomis *-ukas*, *-ė*, *-(i)ulis*, *-ė*. Gerokai mažiau veiksmazodinių būdvardžių, žyminčių veiksmo ir rezultato ypatybes, taip pat priešdėlinių vedinių ir dūrinių. Daugiau kaip 87 proc. įvairiuose šaltiniuose užfiksuotų vedinių yra priesaginės darybos. Ypač darios, kaip ir kitose lietuvių kalbos tarmėse bei ben-drinėje kalboje, priesagos *-inis*, *-ė*, *-ingas*, *-a*, *-(i)uotas*, *-a* ir *-iškas*, *-a*.

Nemažai daugiaskiemenių būdvardžių būdingi ir kitoms pietų aukštaičių šnektoms. Kita vertus, vediniai su kai kuriomis retomis priesagomis ar priešdėliais (*-ylas*, *su-* ir kt.) vartojami tik rytinėje dalyje.

³⁶ Dar plg. priesaginį vedinį *savadarbinis*, -ė Rud (TA).

³⁷ Kai kas šį dūrinį sinchroniškai laiko nebe dūrinio, o priesaginės darybos vediniu, žr.: V. Urbutis, op. cit., p. 129.

Vietovardžių sutrumpinimai

Aš – Ašašninkai	Krk – Kriokšlys	Pnč – Panočiai
Bg – Bagočiai	Kš – Kašėtos	Pvč – Puvočiai
Dbč – Dubičiai	Kzk – Kaziukonys	Rdm – Rudamina
Dbn – Dubininkas	Lp – Leipalingis	Rtn – Ratnyčia
Dnv – Dainava	Lš – Liškiava	Rud – Rudnia
Drsk – Druskininkai	Lzd – Lazdijai	Smn – Simnas
Drž – Darželiai	Mrc – Marcinkonys	Sto – Stojai
Grb – Gribaša	Mčg – Mančiagirė	Škl – Šklėriai
Kb – Kabeliai	Mrd – Mardasavas	Vlk – Valkininkai
Kč – Kučiūnai	Mst – Musteika	Vrvn – Varanavas
Knv – Kaniava	Nč – Nočia	Zrv – Zervynos
Knvl – Kaniavėlė	Ndz – Nedzingė	Žsl – Žasliai
Kpn – Kapiniškiai	Nmn – Nemunaitis	Žr – Žiūrai

Gauta 2008 09 04
Parengta 2008 09 16

ASTA LESKAUSKAITĖ

Polysyllabic adjectives in southern subdialects of Southern Aukštaitian

Summary

The formation of adjectives in general Lithuanian has been widely and thoroughly described, but this aspect of language is rarely studied in dialects. Until now, little has been written about adjectives used in Southern Aukštaitian subdialects. This article investigates polysyllabic adjectives used in southern subdialects of Southern Aukštaitians. Most of them are formed with suffixes and formative endings and belong to the three old formation categories – action and result, attributive feature adjectives and diminutives. Other, smaller groups consist of prefix derivatives and compounds.

Most polysyllabic adjectives used in southern subdialects of Southern Aukštaitians are formed from substantives with suffixes. Southern Aukštaitians distinguish themselves from other dialect speakers by the abundance of adjective diminutives, especially those formed with *-ukas*, *-ė* and *-(i)ulis*, *-ė*. In some cases they perform pronominal adjective functions. There were significantly fewer verbal adjectives denoting action and result features, as was the case of prefix derivatives and compounds.

In general, the majority of derivatives recorded in different sources are formed by suffixation. Like in other dialects of Lithuanian, an especially large number of adjectives are formed with the suffixes *-inis*, *-ė*, *-ingas*, *-a*, *-(i)uotas*, *-a* and *-iškas*, *-a*.

Quite a few polysyllabic adjectives are typical of other Southern Aukštaitians as well. On the other hand, derivatives with some rare suffixes (e. g. *-ylas*) or prefixes (e. g. *su-*) are used only in the eastern part of the Southern Aukštaitian.